

ИЗВЕСТИЯ НА НАРОДНИЯ МУЗЕЙ – ВАРНА

С УЧАСТИЕТО НА МУЗЕИТЕ
В ТОЛБУХИН И СИЛИСТРА

КНИГА XIII (XXVIII)

BULLETIN
DU MUSÉE NATIONAL
DE VARNA

AVEC LA PARTICIPATION DES MUSÉES
DE TOLBUHIN ET SILISTRA

TOME XIII (XXVIII)

1977

КНИГОИЗДАТЕЛСТВО «ГЕОРГИ БАКАЛОВ» – ВАРНА

НЕЛЕГАЛНИЯТ ПАРТИЕН КАНАЛ ПРЕЗ ВАРНА ЗА СЪВЕТСКИЯ СЪЮЗ 1931 — 1939 г.¹

КОСТАДИН СТОЯНОВ

В началото на 1931 г. се извършва провал на нелегалния партиен канал София — Варна — с. Ботево — с. Богданово — Добрич (Толбухин) — Букурещ — Прага — СССР. В ръцете на полицията попадат сътрудниците от двете бази на българска територия — Варна и с. Ботево, Варненски окръг. Провалът засяга и част от сътрудниците в Добрич.

Под натиска на общественото мнение на прогресивната българска и световна общественост съдът издава сравнително леки присъди. За това спомага и политическият момент — падането на Сговора и идването на власт на Народния блок през юни 1931 г. в резултат на проведените парламентарни избори. Народноблокарското правителство не посмя да издаде тежки присъди, тъй като по указания на партията подсъдимите поддържат легендата, че като истински патриоти те са пренасяли през българо-румънската граница само българска литература, за да поддържат духа на добруджанското население. Тяхната дейност беше представена като дело на Добруджанската революционна организация (ДРО). Въпреки леките присъди работата на конспиративния канал обаче напълно се разстройва. По този начин е нанесен тежък удар на партията — прекъснати са нейните външнополитически връзки.

Правителството на Народния блок запазва старата фашистка държавна машина — полицейския апарат, армията, съда и пр. То прилага фашистките методи на преследване и репресии срещу прогресивните сили на българския народ и най-вече срещу Комунистическата партия. Всичко това създава големи трудности на ЦК на БКП при поддържането на редовни връзки с ИК на Комунистическия интернационал, Задграничното бюро на ЦК на партията и другите братски комунистически партии. Тези връзки партията можеше да възстанови единствено по нелегален път със създаването на нови бази и привличането на други сътрудници на конспиративния канал.

¹ Това е втората поредна статия за нелегалния партиен канал през Варна за Съветския съюз.

След провала на нелегалния канал през първите месеци на 1931 г. ЦК на БКП взема бързи мерки за своевременното му възстановяване. С тази задача се заема лично секретарят на ЦК на БКП Никола Кофарджиев. Отново погледите на партията се отправят към Варненската окръжна организация на БКП.

През пролетта на 1931 г. Окръжният комитет на партията във Варна със секретар Антон Настев прави изводи за своята работа по поддържането на конспиративния партисен канал и привлича нови сътрудници, подменя квартирите и явките. За тази цел във Варна е извикан активният член на партията Марин Ганев от с. Ботево, Варненско.² На него комитетът възлага задачата да бъде техническо лице по канала, като за прикритие пред властта ще изпълнява длъжността търговски пътник. Марин Ганев отказва да се заеме с тази задача под претекст, че е компрометиран пред властта. Той обаче приема друга не по-малко отговорна и рискована задача — да бъде техническо лице на ЦК на партията по прехвърлянето на нелегални дейци на БКП и Коминтерна през българо-румънската граница и обратно. От 1926 г. М. Ганев е секретар на партийната организация в родното си село.³ Независимо, че е компрометиран пред фашистката власт като активен комунист, това не му попречва да работи по поддържането на канала в продължение на 10 години.⁴ Полицията го подозира, често арестува и подлага на тежки инквизиции, но признания от него не получава.

В дома си Марин Ганев подготвя скривалище, закопано 2 м в земята, за укриване на преминаващите по канала партийни дейци. Многократно полицията прави внезапни проверки в неговия дом, но нито веднъж не залавя нелегални и не намира компрометиращи материали. Марин Ганев спазва всички изисквания на конспирацията и при най-тежки зимни условия превежда нелегалните през българо-румънската граница и обратно. Много често след безрезултатни обиски полицията нанася побой на жена му, но и от нея не изтръгва никакви сведения.⁵ Когато трябва да замине за Варна по важна партийна работа, М. Ганев получава бележка от Киро Кондов, изпратена по шофьора на рейсовата кола, в която се съобщава: «Марине, ела да си получиш материалите!» На конспиративен език паролата означава незабавно да замине за Варна и поеме нелегален другар. Като занаятчия той често получава материали от Варна и това не буди съмнение на полицията.

Друг активен сътрудник на ЦК на БКП по поддържането на нелегалния канал в базата с. Ботево, Варненски окръг, е Стефан Славов Железов. След излизането си от затвора, където попада след провала на конспиративния канал през 1931 г., Стефан Славов, макар компрометиран пред народноблокарската власт и с разклатено здраве, се включва с готов-

² ОПА — Толбухин. Инв. № 478. Спомени на Марин Иванов Ганев.

³ Марин Иванов Ганев е роден на 23. XI. 1901 г. в с. Ботево, Варненски окръг. В годините на следвоенната революционна криза той влиза в редовете на Комсомола, а от 1920 г. е член на БКП. През 1926 г. е избран за секретар на партийната организация в родното си село, която длъжност заема няколко години. Издигнат е за член на РК на БКП. В продължение на 10 години М. Ганев е технически сътрудник на ЦК на партията по поддържането на нелегалния канал през Добруджа за Съветския съюз. Умира на 13. I. 1977 г. във Варна.

⁴ ОПА — Толбухин. Инв. № 478. Спомени на Марин Иванов Ганев.

⁵ П а к т а м.

ност в работата по поддържането на нелегалния конспиративен канал.⁶ Той активно работи до 1939 г., като десетки пъти преминава българо-румънската граница и превежда през нея нелегални дейци на БКП и Коминтерна. Стефан Славов обслужва онези функционери, които е трябвало да преминат българо-румънската граница през с. Ботево и с. Семизал (Драганово), сега Толбухински окръг.⁷

За главно техническо лице по работата на канала ОК на партията определя Сава Ганчев — активен член на БКП и на Добруджанската революционна организация (ДРО), работник в ментешената фабрика във Варна.⁸ В партията и ДРО той получава здрава революционна закалка. Сава Ганчев притежава всички качества на конспиратор — смел, съобразителен, високо интелигентен, верен до смърт на партията и народа.⁹ Развивайки у себе си тези революционни добродетели, в скоро време С. Ганчев се оформя като талантлив конспиратор от първа величина.

Сава Ганчев с готовност приема предложението на ОК на партията да бъде главно техническо лице на ЦК на партията по нелегалния канал. За прикритие на конспиративната си дейност той получава карта за пътуване между София и Варна в качеството си на търговски пътник.

Създаденият нов нелегален канал работи по следната схема: София — Варна (понякога Провадия) — с. Суджаскьой (Водица) — с. Ботево — с. Богданово (Богдан), понякога с. Драганово — Добрич — Букурещ — Прага — Москва и обратно.¹⁰ Освен това ОК на партията във Варна заангажира в поддържането на канала и други активисти на партията като Иван Мавродиев,¹¹ Киро Кондов,¹² Рашко Чорбаджиев от Варна, Стати Йорданов,¹³ Стати Статев¹⁴ и Николай Куцаров¹⁵ от с. Водица,

⁶ Архив на ОК на БПФК — Варна. Инв. № 1801. Лично дело на Стефан Славов Желязков.

⁷ П а к т а м.

⁸ Под знамето червеното. Албум на загиналите в борбата против капитализма и фашизма от Варненски окръг 1904—1945. Партиздат. С., 1973, с. 123.

⁹ Сава Ганчев Стойчев е роден на 1 май 1908 г. в с. Видно, Толбухински окръг. Още като млад дърводелски работник той свързва съдбата си с революционното движение и става член на ДРО и Комсомола. Преследван от румънските власти, той се заселва във Варна, където развива активна революционна дейност. От 1931 до 1935 г. влиза в ръководството на ДРО, а през 1932 г. е член на ОК на БКП. От 1931 г. Сава Ганчев е техническо лице на ЦК на партията по нелегалния канал през Варна за Съветския съюз. В същото време той е куриер на нелегалната Комунистическа партия. Няколко години излежава присъди в румънските и българските затвори, а в края на 1941 г. е интерниран в концлагера «Кръсто поле». През 1942 г. е подведен под съдебна отговорност за убийство на агент-провокатор. Осъден на смърт, Сава Ганчев е обесен във Варненския затвор на 31 март 1944 г.

¹⁰ ОПА — Толбухин. Инв. № 478. Спомени на Марин Иванов Ганев.

¹¹ И в а н В а с и л е в М а в р о д и е в е активен деец на БКП и ДРО. Той е роден на 13. IX. 1906 г. в с. Дъбовник, Толбухински окръг. През 1931 г. той убива агент-провокатор и се прехвърля в България. На следващата година Ив. Мавродиев е привлечен от Сава Ганчев като технически сътрудник по поддържането на «сухия» и морския нелегален канал. През 1936 г., след провала на енинци попада в затвора, където излежава присъда до 1937 г. Умира във Варна на 23. XI. 1974 г.

¹² К и р о К о н д о в П е т р о в, брат на видния партийен деец Димитър Кондов, е роден на 26. III. 1895 г. в с. Николаевка, Варненски окръг. Член на БКП от 1920 г., а от 1926 г. влиза в редовете на ДРО. Дългогодишен общински съветник във Варна, политзатворник и концлагерист.

¹³ С т а т и Й о р д а н о в П а н а й о т о в е роден на 15. XI. 1905 г. в с. Водица, Варненски окръг. Член на БКМС от 1920 г., а на БКП от 1931 г. Той е дългогодишен член на РК на БКП, сътрудник на нелегалния партийен канал, ятак на първата партизанска чета във Варненския край, политзатворник.

Варненско, Велико Недялков,¹⁶ Стефан Славов,¹⁷ Ради Василев и Друми Долапчиев от с. Ботево,¹⁸ Никола Милев от с. Татар Махле (Веселин), Варненско, и др.¹⁹

Рано пролетта на 1931 г. по поръчение на ОК на партията във Варна Марин Ганев и Велико Недялков заминават за Румъния, където се свързват с куриерите и ятаците, работещи на румънска територия. В Румъния нелегалният канал се обслужва предимно от българи — активни членове на КПР и ДРО. В с. Богданово, Добричко, в работата на канала активно се включват Ангел Атанасов²⁰ и Петко Недялков.²¹ Те работят до 1935 г., когато става провал на румънска територия и те попадат в ръцете на полицията.²² Освен това от същото село са осигурени три квартири — домовете на Илия Недялков, Петко Недялков²³ и Йордан Петков. При опас-

¹⁴ Стати Милев Статев, активен сътрудник на нелегалния канал, е роден на 13. X. 1906 г. Член на БКМС от 1922 г., а на БКП от 1944 г., ятак на първата партизанска чета във Варненския край.

¹⁵ Николай Куцаров Петров е роден през 1894 г. в с. Водица, Варненски окръг. Активен член на БКП и сътрудник на нелегалните партийни канали през Варна за Съветския съюз. Няколко месеца в края на 1935 и началото на 1936 г. укрива енинската група. След разкриване на групата той е съден от фашистката власт. Вследствие полицейските инквизиции и суровия затворнически режим Н. Куцаров заболява тежко и умира през 1948 г.

¹⁶ Велико Недялков Петков е роден на 19. XI. 1900 г. в с. Богданово (Богдан), Толбухински окръг. Служи във военноморския флот, а от 1926 г. постъпва на свръхсрочна служба в 17 пограничен участък в с. Оборище и опознава целия граничен район. През 1928 г. влиза в редовете на БКП. От 1929 г. е включен, в работата на нелегалния партниен канал. През 1931 г. след провал попада в затвора, а през юли с. г. е освободен. Незабавно В. Недялков е привлечен за технически сътрудник на ЦК на партията по поддържането на конспиративния канал, който работа с успех изпълнява до 1939 г. Умира през 1972 г.

¹⁷ Стефан Славов Железов е роден на 21. I. 1901 г. в с. Ботево, Варненски окръг. През 1920 г. той става член на БКМС, а на БКП — през 1923 г. От 1928 г. до началото на 1931 г. Стефан Славов е член на ОК на БКП във Варна. Той е привлечен като технически сътрудник на ЦК на БКП по поддържането на конспиративния канал, който работа достойно изпълнява до 1938 г.

¹⁸ А М В Р, об. д. 12883, л. 19.

¹⁹ Никола Милев Желев е роден на 4. X. 1891 г. в с. Веселин, Варненски окръг. През 1915 г. влиза в редовете на БРСДП (т. с.). Повреме на Септемврийското въстание Н. Милев взема активно участие. По процеса на априлци 1925 г. е осъден на 12 г. затвор. От 1934 г. Н. Милев е ятак по поддържането на нелегалния партниен канал, а в годините на въоръжената съпротива 1941—1944 г. е ятак и помагач на партизаните. Починал е през 1959 г.

²⁰ Ангел Атанасов Янков (брат на активния деец на партията и ДРО Добри Атанасов — Орлов) е роден на 12. I. 1905 г. в с. Богданово (Богдан), Толбухински окръг. През 1924 г. влиза в редовете на Комсомола, а член на РКП става през 1926 г. От 1928 г. той е технически сътрудник по поддържането на нелегалния канал на ДРО и ЦК на БКП. След провал през 1935 г. А. Атанасов е арестуван и лежи в затвора Дофтана 1 г. и 3 м. След излизането си от затвора той отново се включва в работата на канала. В периода на въоръжената борба 1941—1944 г. А. Атанасов е сътрудник на РК на партията в Добрич (Толбухин).

²¹ Петко Недялков Петков е роден на 11. IX. 1902 г. в с. Богданово (Богдан), Толбухински окръг. През 1927 г. той става член на ДРО, а от 1929 г. е член на КПР. През този период е технически сътрудник на нелегалния канал. В годините на въоръжената борба 1941—1944 г. се включва като ятак на нелегалните, а през май 1944 г. попада в затвора.

²² ОПА — Варна. Инв. № 294. Спомени на Генчо Стоилов Дичев.

²³ Илия Недялков Петков е роден на 25. X. 1898 г. в с. Богданово (Богдан), Толбухински окръг. През 1928 г. той става член на ДРО, а на БКП — 1943 г. От 1931—1932 г. в неговия дом се укриват нелегални дейци, преминаващи през нелегалния партниен канал.

ност от провал куриерите настаняват нелегалните дейци в домовете на братята Тодор и Иван Иванови от с. Опанец, Добричко.²⁴

През 1932 г., по указание на Добри Атанасов—Орлов, Йордан Стоилов от Добрич снабдява действащите на румънска територия сътрудници на нелегалния канал с оръжие. Един зимен ден той взема от дома на Иван Христов 3 пушки за нуждите на партията и с каруца ги откарва в своя дом. Една пушка за същата цел предава и Киро Янков. Скоро това оръжие отива по своето предназначение.²⁵ Освен това всички сътрудници както на румънска, така и на българска територия получават и по един пистолет за близка отбрана. Те са снабдени и с ръчни бомби, които обаче употребяват в изключителен случай при сложни ситуации в граничния район.

От с. Богданово нелегалните партийни дейци, преминаващи българо-румънската граница, се отвеждат в Добрич в домовете на Цонко Стефанов²⁶ и Йордан Стоилов.²⁷ От базата в Добрич до Букурещ хората са придружавани от Димо Драгнев. За връзка служи Велико Великов, студент в Чехословакия, който често пътува с влак от Букурещ за Прага и обратно. Той поддържа създадената конспиративна връзка на граничния пункт Халми.

В Добрич по поддържането на конспиративния канал често се включват Добри Атанасов — Орлов, Димитър Ганев, Стефан Стоянов и др. Освен използването на партийния канал Добруджанската революционна организация (ДРО) поддържа и свой канал за нуждите на вътрешноорганизационната работа.

Възстановеният конспиративен канал служи изключително на ЦК на партията и през него имат право да преминават предимно ръководни дейци на БКП и Коминтерна, макар че той периодично е използван и от дейци на ДРО. По нелегалния канал се превеждат ръководни партийни дейци, отиващи в Съветския съюз по организационна работа, а така също и партийни кадри от апарата на ЦК, заминаващи или връщащи се от партийни школи от Съветския съюз.²⁸ По този нелегален канал ИК на Коминтерна и ЗБ на ЦК на партията по определени за целта куриери изпращат директиви, писма, решения и други организационни материали.²⁹

Към средата на 1931 г. по решение на ИК на Коминтерна е изпратен на нелегална партийна работа в България Марин Гешков — политеми-

²⁴ ОПА — Толбухин. Инв. № 478. Спомени на Марин Иванов Ганев. Също в. Труд, бр. 212 (8721) от 15. X. 1974 г.

²⁵ МРД — Варна, сп. ф., инв. № 2000. Спомени на Йордан Стоилов Дичев, с. 27.

²⁶ Цонко Стефанов Цонков (брат на Киро Стефанов — основател на партийната организация в Добрич) е роден на 26. VIII. 1894 г. в Добрич (Толбухин). Активен член на КПР, БКП и ДРО. От 1930 до 1935 г. работи като отговорник на базата в Добрич по поддържането на конспиративния партийен канал. След провал през 1935 г. попада в затвора, където излежава тежка присъда до 1939 г. В периода на въоръжената борба той е член на РК на партията в Добрич. През 1943 г., след убийството на Георги Сотиров, Ц. Стефанов е заловен и осъден на 2 г. затвор. След народната победа взема активно участие в общественно-политическия живот в Толбухин.

²⁷ Йордан Стоилов Дичев е роден на 21. I. 1906 г. в Добрич. През 1922 г. влиза в редовете на Комсомола, а член на КПР от 1928 г. Той активно работи и в ДРО, като за известно време е секретар на ОК. През периода 1931—1940 г. Й. Стоилов работи като сътрудник по поддържането на нелегалния партийен канал. След народната победа той е на отговорна административна и стопанска работа.

²⁸ АМВР, об. д. 12883, л. 19.

²⁹ П а к т а м.

грант в СССР и преподавател в Московския университет. На тръгване за страната Г. Димитров му дава подробни указания за работа, които се свеждат главно до правилното тълкуване и прилагане от страна на левосектанското ръководство на БКП на резолюцията на ИК на Комunistическия интернационал от август 1930 г. Марин Гешков идва в България посредством нелегалния канал.³⁰

Един от постоянните куриери на ЦК на БКП, осигуряващи връзка със ЗБ на БКП, е Георги Генев от София, който има 8 преминавания по нелегалния канал. По поръчение на Емил Марков, който през този период завежда задграничните връзки на ЦК на партията, Г. Генев преминава по всички пунктове на канала до Москва. За да спазва строга конспирация, в Москва той е поеман от съветски сътрудници в покрайнините на съветската столица.³¹ Последните му създават редовна връзка със ЗБ на ЦК на БКП. При всяко завръщане от Москва Г. Генев пренася по няколко самобръсначки и пакет с материали. В самобръсначките се намират важни секретни документи на партията, които той предава в София на един арменец-сарафин, поддържащ работилница до кино «Пачев». Материалите от самобръсначките и пакетите са предавани на Емил Марков.³²

За да се предпази нелегалният партийен канал от провал, цялата дейност по поддържането му е организирана на строго конспиративни начала. Сътрудниците на канала запазват пълна тайна за нелегалната си дейност. За своите нови и по-специални поръчения те не уведомяват и партийните организации, в които членуват. Всеки сътрудник е задължен да спазва желязна дисциплина, да се явява на време на явки, да запомня паролите, които често се сменят (за да не се промъкне агент-провокатор), да не се интересува за имената на хората, които съпровожда, да отговаря за живота на поверените му партийни дейци. Целият нелегален канал се разделя на по-малки отсечки (бази) със съответните отговорници и при случай на провал той да се локализира в по-малък район, без да засегне всички сътрудници. Благодарение на тази организация извършените няколко провала се ограничават и не разкриват пред полицията всички сътрудници, работещи по нелегалния канал.

Като сътрудник на конспиративния канал в продължение на 10 години работи Георги Енчев от с. Ени Махле (Новаково), Варненско, тогава живеещ на ул. «Г. Делчев» № 23 — Варна.³³ По поръчение на ЦК на ДРО, намиращ се в Добрич, Георги Енчев стриктно изпълнява куриерските си задължения. Под формата на ловуване той обикаля целия граничен район, необезпокояван от никого. В негова помощ е селският пазач от с. Куйджук (Дебрене), Добричко. Когато Г. Енчев получава задача да премине българо-румънската граница, той отива в с. Дебрене и с каруцата на селския пазач се явява на определената явка в Добрич, оставя материалите и се връща сам във Варна.³⁴ Много често той придружава от Варна до Добрич и обратно членове на ЦК на ДРО.³⁵

³⁰ М. Гешков. Софийската организация — знаменосец в борбата. Сб. «Революционна София 1891—1944 г.». С., 1969, с. 261.

³¹ В. Труд, бр. 212 (8721), 15. X. 1974 г.

³² П а к т а м.

³³ АМВР, об. д. 12883, л. 20.

³⁴ П а к т а м.

³⁵ През 1942 г. след един провал Георги Енчев е арестуван и подложен на жесток побой. Той се държи геройски и не прави никакви признания. Освободен от арест поради липса на доказателства, Георги Енчев заболява тежко и вследствие побоя умира на 4 октомври 1942 г.

През 1932 г. като завеждащ техническата работа на ЦК на ДРО е привлечен Георги Господинов от Добрич.³⁶ Заедно с Йордан Стоилов той осигурява квартири на активните дейци на партията и ДРО Димитър Ганев, Йордан Русев — Пламен (Петре Борила), Добри Атанасов — Орлов, Велико Маринов (Урсу), Иван Георгиев, Неделчо Кръстев и др., които преминават през Добруджа на път за Съветския съюз и обратно. Най-често са използвани квартирите на Калина Попова (Стария дъб), на Надежда Кушева, на Цонко Стефанов, на Йордан Стоилов, на Тодор Попов и др. За срещи и явки служат квартирите на Курти Панайотов, Георги Калчев, Стойчо Лечев, Петър, Веска и Руска Ганчеви.³⁷

Домът на Йордан Стоилов се използва за получаване на партийна кореспонденция — писма и директиви на ЦК на БКП и на ЗБ на партията, пренасяни по нелегалния канал. В тази квартира многократно е доставяна голямо количество литература, изпращана от Съветския съюз. По-важните заглавия от нея са: «Новата конституция на СССР», «Първи петгодишен стопански план», литература, свързана с изграждането на колхозите, по някои проблеми на образованието и възпитанието на подрастващото поколение в Съветския съюз.³⁸

Голяма дейност за редовното поддържане на нелегалния канал развива Сава Ганчев. Една част от времето той прекарва в София като нелегален, без да бъде софийски жител, без лична карта и адресен билет, под непрекъснатата угроза да бъде заловен от полицията.³⁹ Смелият конспиратор умело се прикрива в столицата под псевдонимите «Ради», «Григорий» и др. Той поддържа връзка с Борис Чолаев — Роката, който по това време е изпратен от ЗБ на партията в Германия и Чехословакия, като завежда един от задграничните пунктове на БКП.⁴⁰ Борис Чолаев свързва Сава Ганчев с Божидар Трайчев — член на ЦК на Помощната организация — секция на МОПРа (Международна организация за подпомагане на революционерите).⁴¹ Двамата издирват в София и нейните околности всички осъдени на смърт партийни дейци, като им уреждат преминаване по нелегалния канал за Съветския съюз. Много често от всички краища на страната по определена явка пристигат в София такива дейци, които посредством нелегалния канал емигрират в СССР.

Активен помощник на Сава Ганчев става Мария Трайчева от София (сестра на Божидар Трайчев), която често го придружава до Варна, а понякога сама отвежда нелегалните на уговорените явки. Мария Трайчева става ценен помощник на Сава Ганчев в конспиративната му дейност. Съвместната им революционна дейност дотолкова ги сближава, че те свързват своята съдба в едно семейство, отдадено всецяло на революционната борба.

Помощникът на Сава Ганчев Иван Мавродиев привлича в работата на канала някои партийни дейци от варненските села, които преди това

³⁶ ОПА — Толбухин. Инв. № 405. Спомени на Георги Господинов Костов.

³⁷ П а к т а м.

³⁸ МРД — Варна, сп. ф., инв. № 2000. Спомени на Йордан Стоилов Дичев, с. 18.

³⁹ Д. Д и м и т р о в. Сава Ганчев. Биографичен очерк. С., 1961, с. 23.

⁴⁰ ЦПА, инв. № 476. Спомени на Щерю Атанасов. Също. С. К а р а д ж о в. На пункта на ЗБ в Прага. В борба на братска земя. Партиздат. С., 1976, с. 68.

⁴¹ Вж. Шедьовър на революционното достойнство и благородство. С предсмъртното писмо на Й. Лютибродски във Франция. Сб. «По пътя на победата». С., 1967, с. 427.

работят по проваления нелегален канал през с. Ботево, Варненско, като Стефан Славов, Велико Недялков и др.⁴²

За поддържането на нелегалния канал партията осигурява необходимите парични средства чрез Помощната организация. Такива средства се събират и от Варненската окръжна помощна организация, в която активно работят д-р Никола Димитров, Аврам Гачев, Димитър Тръпчев и др.⁴³

В продължение на близо 10 години всеотдайно работят по поддържането на конспиративния канал комунистите от с. Суджаскьой (Водица), Варненско, Стати Йорданов, Стати Статев, Николай Куцаров и Никола Милев — последният от с. Татар Махле (Веселин), Варненско. Те поемат пристигащите по канала от Съветския съюз, водени от Марин Ганев или Стефан Славов, и с каруца ги отвеждат във Варна. Много често те получават съобщение от Варна и някой от тях заминава с каруца, поверяват му нелегалните дейци, които с помощта на куриерите и опитните водачи се прехвърлят през българо-румънската граница.⁴⁴

Превеждането на нелегалните партийни дейци през границата обикновено извършват Марин Ганев, Стефан Славов и Велико Недялков.⁴⁵ Приемането и предаването на нелегалните от един куриер на друг обикновено става на Караивановата чешма в землището на с. Николаевка, Варненско. Това място служи за редовна явка, като на всяко 9-то, 19-то и 29-то число от месеца през нощта куриерите си правят среща. Паролата е чукане с камък три пъти последователно.⁴⁶ Нелегалните се отвеждат в определените квартири, за да си починат, а през това време куриерите оглеждат терена и мястото за преминаване на българо-румънската граница. Редовна връзка с куриерите поддържат Сава Ганчев и Иван Мавродиев.

Когато във Варна съществува опасност от провал, нелегалните от София преминават през Провадия. Тук е използван домът на братята Данаил и Йончо Къневи.⁴⁷ През техния дом на път за Съветския съюз и обратно преминават Станке Димитров — Марек, Георги Дамянов, Трайчо, Костов, Тодор Матанов, Симо Касабов, Лазар Станев, Съби Димитров и много други партийни дейци.⁴⁸ Връзката с Провадия осъществяват включените по поддържането на канала комунисти от с. Суджаскьой (Водица), Варненско, Стати Йорданов и Николай Куцаров. Много често Н. Куцаров с каруцата си отвежда в Провадия партийни дейци, идващи от Съветския съюз, или такива, които трябва да заминат за там.⁴⁹ Тази работа се изпълнява, без да се допуснат провали.

През 1933 г. в дома на Никола Атанасов, тогава секретар на ОК на РП във Варна, се провежда конференция на Добруджанската революционна организация (ДРО), на която присъства и Димитър Ганев. Конференцията дава висока оценка на работата на Сава Ганчев. Тя освобождава

⁴² ОПА — Толбухин. Инв. № 476. Спомени на Велико Недялков Петков.

⁴³ АМВР, об. д. 12608, л. 111.

⁴⁴ Архив на ОК на БПФК — Варна. Лично дело на Стати Милев Статев. Инв. № 1906.

⁴⁵ ОПА — Толбухин. Инв. № 476. Спомени на Велико Недялков Петков.

⁴⁶ МРД — Варна, сп. ф., инв. 1059. Спомени на Стати Милев Статев.

⁴⁷ Архив на ОК на БПФК — Варна. Инв. № 1905. Лично дело на Йончо Кънев Ганев.

⁴⁸ Архив на ОК на БПФК — Варна. Инв. № 1907. Лично дело на Данаил Кънев Ганев.

⁴⁹ МРД — Варна, сп. ф., инв. № 1040. Спомени на Марин Иванов Ганев.

последния от друга организационна работа и той съсредоточава силите си изключително по поддържането на конспиративния канал, обслужващ ЦК на БКП. От този момент той отдава цялата си кипяща енергия, посвещава без остатък време и сили на тази високо отговорна и рискована работа. Той е непрекъснато на път, уточнява нелегалните квартири, привлича нови куриери и ятаци, сменя пароли и явки. Продължително време С. Ганчев пребивава в София. Той е под непрекъснато полицейско наблюдение, но все още полицията не разполага с конкретни доказателства за арестуването му.

През 1932 г. предател съобщава на директора на Обществената безопасност във Варна за съществуването на канала и за неговия организатор. Сава Ганчев е арестуван и подложен на всички изобретения на полицейската инквизиция. От устата на смелия конспиратор не се отронва нито дума.⁵⁰ От жестоките инквизиции С. Ганчев излиза още по-закален и идейно укрепнал. За неговата акуратност, себеотрицание и високо чувство за отговорност към партийните дела говори следният случай. Веднъж през 1932 г. С. Ганчев е донесъл по нелегалния канал от Добрич един куфар с нелегални позиви и други печатни материали. Хазайнът обаче от страх, че полицията може да направи обиск, унищожава материалите. След като научава за случилото се, С. Ганчев незабавно се отправя за Добруджа преминава българо-румънската граница и след два дни донася нови позиви и литература.⁵¹

Твърде често Сава Ганчев изпада в сложни ситуации. Благодарение на революционната си закалка, изключителна съобразителност и хладнокръвие той се измъква от ръцете на полицията. Многократно той влиза в престрелки с полицията, често е арестуван и няколко пъти раняван.

Веднъж през 1934 г., движейки се по улиците на Добрич с Георги Господинов (Спирдон) със задача да преминат румъно-българската граница през с. Богданово, те са посрещнати в покрайнините на града (Карабокла) от двама агенти. Георги Господинов, който познавал агентите, предупреждава Сава Ганчев за по-голяма бдителност и готовност за самоотбрана. При всички случаи те трябвало да надхитрят врага и спасят носените партийни материали. След като се разминават на около 15 крачки последва предупреждение да спрат. За да отклонят вниманието на агентите, те побягват на различни посоки. В завързалата се престрелка Сава Ганчев е ранен в ръката, но материалите са спасени. Те се отскубват от преследвачите, заличават следите си и отиват в дома на Йордан Стоилов, където неговата другарка Маринка Дичева превързва ранения Сава Ганчов. След като получава първа помощ, той незабавно замива за България по нелегалния канал.⁵²

След националистическия преврат в Германия през 1933 г. е нанесен тежък удар на някои поделения на Комunistическия интернационал в Европа. Западноевропейското бюро на Коминтерна със седалище Берлин е ликвидирано.⁵³ Седалището на това бюро се установява във Виена, като се стесняват неговите функции.

През 1933 г. ЗБ на нашата партия изпраща за свой представител в Прага Борис Чолаев (Роката) с псевдоним Семко — отговорник на зад-

⁵⁰ Д. Димитров. Цит. произв., с. 20.

⁵¹ Пак там, с. 21.

⁵² МРД — Варна, сп. ф., инв. № 2000. Спомени на Йордан Стоилов Дичев.

⁵³ С. Караджов. Цит. произв., с. 65—66.

граничния пункт. За негов сътрудник е привлечен членът на Партийната група за съдействие (ПГС) Георги Минчев — студент по строително инженерство в Бърно.⁵⁴ Скоро обаче чехославашката полиция попада по неговите дири и за да не се стигне до провал, е решено той да замине незабавно за България, като си подготви свой заместник. За такъв той се спира на Стоян Караджов, също студент в Бърно и активен член на ПГС. На 21 май 1934 г. Ст. Караджов напуска Бърно, прекъсва следването си (имал е само два изпита до завършването) и пристига в Прага. Той поема отговорната задача да замести Г. Минчев като сътрудник на пункта на ЗБ в Прага. Главната задача на този пункт е да организира и поддържа нелегален канал за преминаване на партийни дейци от Москва — Прага — Букурещ — Добрич — Варна — София и обратно. Стоян Караджов се заема да посреща и изпраща по установения канал нелегални дейци и куриери, да проверява адресите за получаване на кореспонденцията, да уточнява явките, да осигурява нелегални квартири.⁵⁵ За сътрудници на пункта на ЗБ на партията в Прага са привлечени още студентите Борислав Николчев и Николай Задгорски — активни членове на ПГС.

В края на 1934 г. по решение на ЗБ на ЦК на БКП Борис Чолаев (Семко) заминава за Съветския съюз, а за негов заместник в началото на 1935 г. е изпратен Вълко Гочев (Гило).

Освен първия канал Москва — Прага — Букурещ — Добрич — Варна — София се създава друг, по-пряк канал Москва — Прага — София, по който преминават само революционни дейци с редовни паспорти.

За първия канал пунктът на ЗБ в Прага използва за сътрудник подкарпатски русин, придаден от ЧКП, който имал лозя на границата между Чехословакия и Румъния и успешно превеждал нелегалните през границата, като ги настанявал на влака за Букурещ.⁵⁶ През суровите зимни дни, когато нелегалните оставят следи по снега и съществува опасност от провал, нелегалният канал минава от Прага — Виена — Букурещ и през другите бази за София. За поддържане на базата във Виена е изпратен Апостол Пашев — студент в Бърно и член на ПГС, — който се установява във Виена и работи в продължение на две години.⁵⁷

С помощта на български студенти в Прага и Бърно пунктът на ЗБ на партията снабдява нелегалните дейци с фалшиви паспорти. След продължителни и подробни инструкции тези хора са изпращани в българската легация в Прага, като завръщащи се от западните страни. Легацията им издава «пасаванти» и те биват репатрирани. Освен превеждането на нелегални дейци по канала се изпращат куриери за отнасяне на важни партийни документи и литература. За куриери са използвани комунисти от ЧКП и български студенти, заминаващи или връщащи се от България.

За времето от началото на 1933 до средата на 1934 г. работата по нелегалните канали е до голяма степен разстроена. Отслабват връзките на партията по сухия канал Варна — Добрич — Букурещ — Прага — Москва, престават да работят и другите нелегални канали: гръцкият (през Пловдив — Ксанти — Солун — Атина — Серес) и турският (през

⁵⁴ С. Караджов, Цит. произв. с. 67.

⁵⁵ Пак там.

⁵⁶ В. Гочев. Работата по канала София — Прага — Москва. В борба на братска земя. Партиздат. С., 1976, с. 85.

⁵⁷ Пак там. Също А. Пашев. В Прага през бурните предвоенни години. В борба на братска земя. Партиздат. С., 1976, с. 105.

Цариград). Нередовно функционира и морският (т. нар. мокър) канал Варна — Одеса, Варна — Севастопол.

Вина за това лошо състояние на външнополитическите връзки на партията има преди всичко левосектантското ръководство на БКП. Неправилните методи на работа на левите сектанти, голямото текучество в ЦК и Политбюро, липсата на строга лична отговорност довеждат до значително влошаване на работата по поддържането на конспиративните канали. Това най-ярко проличава след Деветнадесетомайския преврат 1934 г.

Изградената политическа линия на ЦК на БКП преди и след 19-майския преврат 1934 г. беше коренно погрешна. Левосектантското ръководство смяташе, че България е пред прага на пролетарска революция, за победата на която се издигна лозунгът за пролетарска диктатура и установяване на съветска власт. За главни врагове левите сектанти обявяват социалфашистите и аграрфашистите. След преврата ЦК на БКП не само че не осъжда погрешната си позиция, но задълбочава своите грешки.

През юли 1934 г. ЦК на БКП изпраща делегация, в която влизат Андрей Георгиев Андреев — Петров (брат на писателя Веселин Андреев), тогава секретар на ЦК на партията, и Стоян Георгиев Цингов — Усоев, член на ЦК на БКП, за да докладва в ЗБ и Коминтерна за положението в страната след 19-майския преврат с цел да защити погрешните позиции на ЦК по време на деветнадесетомайските събития.⁵⁸ Поради допуснатите грешки в работата на сухия и морския канал през Варна тяхното прехвърляне в Съветския съюз се забавя няколко месеца. През юни и юли, преди пристигането на Петров и Усоев в Москва, ЗБ на партията се занимава с въпроса за създаденото положение на България след 19 май. Ленинското ядро в ЗБ начело с Димитров и Коларов подложи на остра критика погрешната позиция на левосектантското ръководство и формулира основната политическа задача на партията — изграждането на широк антифашистки народен фронт и разгръщането на масово антифашистко движение в страната.⁵⁹

Делегацията на ЦК на БКП получава поръчението да провери състоянието на конспиративния канал, да влезе във връзка с Комунистическата партия в Румъния и да създаде преки връзки със Съветския съюз.

На 17 юли 1934 г. Петров и Усоев преминават българо-румънската граница, но на румънска територия били разкрити от румънските гранични застави. Принудени са отново да се върнат на българска територия, като се установяват във Варна. Почти месец Усоев и Петров очакват от варненската база да им уреди прехвърляне по море, но поради някои недоразумения тяхното отпътуване се осуетява. Ето защо на 5 август 1934 г. те отново преминават през друг пункт българо-румънската граница, като се свързват с партийната организация в Добрич, а чрез нея с ЦК на КПР. Чрез своите представители ЦК на нашата партия прави предложение пред КПР да се създаде нелегален канал за пряко прехвърляне в Съветския съюз на нелегални партийни дейци от България в СССР и обратно, като част от разносните по поддържането на този канал се поемат от ЦК на БКП. Тъй като границата между Румъния и Съветския съюз е силно

⁵⁸ Тр. Ангелова. Ролята на Коминтерна и Задграничното бюро на БКП за изграждането на единен антифашистки народен фронт в България до Седмия конгрес на Комунистическия интернационал (1934—1935). ИИИБКП, т. 12, 1964, с. 203.

⁴⁹ ЦПА, ф. 3, оп. 1, а. е. 409, л. 1; оп. 4, а. е. 423, л. 122.

охранявана от румънски гранични части, въпреки усилията на ЦК на КПР пряк нелегален канал със Съветския съюз не може да се създаде. Упълномощените ръководни дейци идват до извода, че при това положение е необходимо да се възстанови старият канал София — Варна — Добрич — Букурещ — Прага — Москва независимо от това, че неговото поддържане струва твърде скъпо за партията. Още в Букурещ с помощта на българи (добруджанци), членове на КПР, те създават самостоятелна база с отговорник Цонко Стефанов, договарят адрес, шифър и явка. На тръгване те му възлагат да отиде в Добрич и там да организира нова база. Такива бази са създадени или са обновени старите и на българска територия в селата Ботево, Водица и Варна.

След завръщането си в София Усоев и Петров правят обстоен доклад до ПБ на ЦК на партията за работата на нелегалните канали. В него те изтъкват всички слабости и трудности по поддържането им, които се заключават в следното: а) Работата по нелегалните канали не се разбира като важен политически въпрос. Все още тази дейност се поверява на хора, не напълно подходящи за това, или пък на сътрудници, заети с друга партийна работа, които са били принудени да «организируют» каналите, седейки в София. б) Липсата на средства до голяма степен сковала инициативата на ЦК на партията.

В доклада се правят предложения за подобряване ръководството на нелегалните партийни канали: първо, при ЦК на партията да има човек, натоварен с тази задача, който да поддържа връзка с един от членовете на ПБ за получаване на общо ръководство и отблизо да ръководи каналите; второ, при ЗБ на ЦК на БКП също трябва да има специален човек, който да поддържа връзка и да съгласува работата с отговорника за каналите във вътрешността на страната.

Според Петров и Усоев било необходимо най-напред да се възстанови гръцкият канал, а след това по важност и значение идва морският канал Варна — Одеса, Варна — Севастопол, на трето място те поставят турския канал, който има големи възможности за прехвърляне на нелегални дейци, и на четвърто място те слагат нелегалния канал София — Варна — Добрич — Букурещ — Прага — Москва. Колкото и да е скъпо поддържането на този конспиративен канал, нуждите налагат неговото обновяване и редовно поддържане. Според тях по-добре ще бъде, ако този канал се използва за превеждането на партийни дейци отвън към страната, което сравнително е по-лесно.

Освен това в доклада се прави критична оценка на работата на варненската база по поддържането на сухия и морския канал, като се подлага на остра критика секретарят на ОК на БКП във Варна през 1934 г. Йовчо Колев. Своенравен по характер и недисциплиниран, той често нарушава конспирацията: не се явява редовно на срещи, не осигурява надеждни квартири, а понякога оставя нелегалните и без такива. Често те са принудени да нощуват по няколко дни в гората. Това, разбира се, крие голяма опасност от провал. Така например когато през август 1934 г. пристигат трима нелегални от София, той ги изпраща да нощуват в къшката на своя хазаин. Вечерта, когато последният отишъл да им носи храна, нелегалните (които не били предупреждени) не го познали и побегнали. Часовите от затвора ги забелязват (къшкът се намирал в съседство на затвора) и откриват стрелба по тях. Нелегалните се пръскат на три посоки и на другия ден двамата се явяват на контролна среща, а третият след

два дни е заловен от полицията и откаран в София. Въпреки сериозните предупреждения секретарят на ОК на партията във Варна Йовчо Колев продължава да нарушава конспирацията, да провежда срещи и заседания на ОК на партията на компрометирани места, да се движи през деня свободно из града. Поради проявена нетактичност той е арестуван на 1 август с. г. и интерниран, с което ОК на БКП е оставен без секретар. Всичко това създава допълнителни затруднения по поддържането на нелегалния канал. След арестуването на Й. Колев секретар на ОК на БКП във Варна става Васил Димов — опитен конспиратор, който внася порядък в работата на варненската база.

През лятото на 1935 г. настъпва частичен провал на сътрудниците на нелегалния канал, работещи на румънска територия. Полицията проследява българския студент Съби Василев (Маджара), който следва ветеринарна медицина в Бърно, активен член на ПГС и посветен в работата на конспиративния канал.⁶⁰ Той поддържал връзка със студента Велико Великов. На път за България на унгарската граница, предаден от агент-провокактор, Съби Василев е арестуван, а малко по-късно в ръцете на полицията попадат Велико Великов, Цонко Стефанов, Ангел Атанасов и Петко Недялков, които поддържат канала на румънска територия.⁶¹ Тези дейци били съдени от румънския фашистки съд и хвърлени в затвора, където престояват няколко години.⁶²

По същото време за разлепване на афиши в Добрич и най-вече по подозрение за участие в работата на нелегалния канал румънската полиция арестува Михаил Георгиев — Сенегалеца, един от ръководителите на разкрития през 1931 г. нелегален канал. Съдът осъжда М. Георгиев на 8 години строг тъмничен затвор. В румънските затвори той престоява до освобождението на Южна Добруджа през септември 1940 г.⁶³ Полицията храни надежди, че ще може отново да разкрие нелегалния канал, но поради допуснати груби грешки от страна на М. Георгиев същият е изолиран от работата на канала още в края на 1930 г. и не се стига до големи разкрития.⁶⁴

По примера на румънските си колеги българската полиция прави опит да разкрие нелегалния партиен канал и на българска територия. За тази цел по подозрение е арестуван Марин Ганев от с. Ботево, Варненско. Той е подложен на жестоки инквизиции, но проявените от негова страна мъжество и твърдост ограничават провала.⁶⁵ Марин Ганев е осъден на 2 години затвор, но скоро е амнистиран. Фактически Марин Ганев е изваден от строя само няколко месеца. След освобождаването му от затвора той продължава да работи с още по-голяма отговорност и революционна последователност.

Въпреки частичните разкрития до пълен провал на мрежата от куриери, ятаци и нелегални квартири не се стига. Все пак и този частичен провал дава известни смущения в работата на конспиративния канал.

⁶⁰ ОПА — Толбухин. Инв. № 325. Спомена на Цонко Стефанов Цонков. Също инв. № 204. Спомена на Генчо Стоилов Дичев.

⁶¹ ОПА — Толбухин. Инв. № 476. Спомена на Велико Недялков Петков.

⁶² А. П а ш е в. Цит. произв., с. 280.

⁶³ АМВР, об. д. 10715, л. 310.

⁶⁴ Установено е, че провалът на конспиративния канал в края на 1930 г. е извършен от Михаил Георгиев Видев — Сенегалеца.

⁶⁵ ОПА — Толбухин. Инв. № 476. Спомена на Марин Иванов Ганев.

С възобновяването на канала се заема пунктът на ЗБ на ЦК на партията в Прага, завеждан тогава от Вълко Гочев (Гило). Той натоварва с тази задача Стоян Караджов. С фалшив паспорт последният заминава за Букурещ, среща се с дейци на КПР, с добруджански революционери и установява преки връзки със Сава Ганчев.⁶⁶ С възстановяването на канала, привличането на нови сътрудници и издирването на нови нелегални квартири е пряко заангажиран Сава Ганчев. Той привлича за свой помощник Генчо Стоилов от Добрич, активен деец на КПР и ДРО — тогава секретар на окръжния комитет на КПР в Добрич.⁶⁷ По указание на Сава Ганчев и Генчо Стоилов на румънска територия в Добруджа заминава Велико Недялков. В с. Богданово (Богдан) той осигурява нови нелегални квартири.⁶⁸ Освен това Генчо Стоилов и Йордан Стоилов намират нови ятаци, а именно: Тодор Иванов от с. Опанец и Илия Милев от с. Драганово.⁶⁹

За да привлече нови сътрудници на конспиративния канал, Сава Ганчев заминава за Букурещ и взема разрешение от ЦК на КПР да привлече като сътрудник по канала Генчо Стоилов от Добрич.⁷⁰ След това Сава Ганчев и Генчо Стоилов се срещат в квартирата на Марин Атанасов от Букурещ и уточняват всички подробности по организирането на новия нелегален канал.⁷¹ Марин Атанасов е освободен като сътрудник на ЦК на КПР. Той получава задачата да отговаря за базата в Букурещ по поддържането на конспиративния канал.

В обновения на румънска територия партийен канал били променени явките и паролите. Под ръководството на Марин Атанасов се създава нова явка в Букурещ, в сладкарницата, намираща се на ул. «Бузещ» и ул. «Гривица». Срещите следвало да се осъществяват посредством следната парола: пристигащият държи в. «Universul» («Вселена») и жълт молив, а посрещачът държи в. «Adevărul» («Правда») и жълт молив.⁷² Когато се познаят, чакащият пръв излиза на улицата, пристигащият го настига и го пита на румънски език къде се намира шосе Киселев, а другият отговаря — до гарата. Това означава, че срещата е станала благополучно.

Пристигащите по нелегалния канал партийни дейци на румънска територия (близо до румъно-българската граница) трябвало да използват паролата с чукане на камък, последователно три пъти. За по-голяма пред-

⁶⁶ С. Караджов. Цит. произв., с. 73—74.

⁶⁷ ОПА — Толбухин. Инв. № 204. Спомени на Генчо Стоилов Дичев.

⁶⁸ ОПА — Толбухин. Инв. № 476. Спомени на Велико Недялков Петков.

⁶⁹ ОПА — Толбухин. Инв. № 204. Спомени на Генчо Стоилов Дичев.

⁷⁰ Активният член на ДРО, на КПР и БКП Генчо Стоилов Дичев е роден на 15. IX. 1909 г. в с. Драганово, Толбухински окръг. През 1934—1936 г. той е член на ОК на КПР в Добрич, а за известно време е и секретар. През 1935 г. Г. Стоилов е привлечен от С. Ганчев като сътрудник и отговорник на базата в Добрич по поддържането на нелегалния партийен канал. Многократно е изпращан до Прага по проверка на базите и нелегалните квартири, обслужващи канала. В годините на Втората световна война той е привлечен като сътрудник на съветското разузнаване. Умира на 29. I. 1974 г. в Толбухин.

⁷¹ Марин Атанасов Стойков е роден на 17 юли 1905 г. в Добрич (Толбухин). По професия е строителен работник — тенекеджия. В редовете на Комсомола влиза през 1935 г., а през 1928 г. става член на КПР. Известно време е технически сътрудник на ЦК на КПР. През 1935 г. С. Ганчев му възлага отговорната задача да ръководи базата в Букурещ по поддържането на нелегалния партийен канал. През 1941 г. се заселва в Добрич и е включен на активна партийна работа. През май 1944 г. попада в затвора.

⁷² МРД — Варна, сп. ф., инв. № 2000. Спомени на Йордан Стоилов Дичев.

пазливост паролата често се променя. Определените пунктове за срещи са в местността Недялков камък, чешмата «Ефкията», мелницата «Гьолбашийката», южно от Добрич и руско-турските окопи (където сега се намира Хиподрумът) и пръстниците по пътя за с. Плачи дол.⁷³

Редовни ятаци по поддържането на обновения конспиративен канал били Стоян Радусhev, шивач от Добрич, Димитър Костадинов, общарски работник от Добрич, Стоил Дичев от с. Драганово, Добричко, и Пантимон Георгиев, шивач от гр. Добрич.⁷⁴ Партийната кореспонденция, пренасяна по нелегалния партиен канал, се получава редовно от Стоян Кънчев и Петър Ненков, живеещи в Добрич. Понякога кореспонденцията се изпраща в дома на Йордан Стоилов.

За превозване на нелегалните до по-далечни разстояния редовно се използва Тодор Миланов от Добрич, който с конска каруца извършва опасни маршрути. В това отношение особено полезен бил и шофьорът Иван Костадинов от Добрич.

След като уточнява всички връзки, нелегални квартири и явки в района на румъно-българската граница (селата Богданово, Драганово, Опанец) в Добрич и Букурещ, Генчо Стоилов се отправя за Чехословакия със задачата да създаде нови връзки, нови нелегални квартири и сътрудници на канала за отсечката Букурещ — Прага. На път за Чехословакия Генчо Стоилов се установява в гр. Сату Маре в близост до румъно-чехословашката граница, където наема квартира. След това той преминава границата и в Чехословакия проверява всички пунктове за преминаване и отново се връща в Сату Маре, като изпраща по установения шифър телеграма на Сава Ганчев, намиращ се в Букурещ. След два дни Сава Ганчев пристига в Сату Маре, придружаван от още един сътрудник. Още същата вечер заедно с Генчо Стоилов те достигат до с. Халми, разположено до самата граница.⁷⁵ Вечерта минават границата, установяват се на чешка територия, а след това преплуват р. Тиса, за да избягнат проверката на полицията при охранявания железопътен мост. Известно време прекарват в една горичка, а след това с влак достигат до Прага. Чрез български студенти Сава Ганчев се свързва със Стоян Караджов — сътрудник на пункта на ЗБ на партията в Прага.

Не след дълго време от Прага тръгват за Букурещ по проверка на конспиративния канал Стоян Караджов, Сава Ганчев, Генчо Стоилов и един сътрудник — чех. На гара Кошице (където влакът има престой 30 мин.) полицията прави обиск и проверява документите на всички пътници. Както изглежда, групата е била проследена още на гарата в Прага. Полицията сменя от влака Сава Ганчев и Генчо Стоилов, поставя ги под арест в комендантството и взема показанията им. Стоян Караджов успява да се измъкне от ръцете на полицията и се заема с освобождаването на задържаните сътрудници на канала. На третия ден от ареста при тях пристига адвокат, изпратен от Чехословашката комунистическа партия, и поема тяхната защита.⁷⁶ Въпреки инквизициите полицията не може да изтръгне никакви достоверни показания. Задържаните конспиратори се държат мъжествено. Те поддържат легендата, че са български студенти, пътуват

⁷³ МРД — Варна, сп. ф., инв. № 2000. Спомени на Йордан Стоилов Дичев.

⁷⁴ П а к т а м.

⁷⁵ П а к т а м.

⁷⁶ П а к т а м., с. 44.

без паспорт и минават границата, защото нямат пари. Те са осъдени на 15 дни затвор и след изтърпяване на присъдата Сава Ганчев и Генчо Стоилов са екстернирани в Унгария, без да бъдат предадени на унгарските власти. Гладни, изтощени от полицейското задържане, останали без средства, смелите конспиратори се връщат обратно на чешка територия и с подкрепата на български градинари с влак достигат до гр. Сату Маре — Румъния. В този град Генчо Стоилов е регистриран като търговец по изкупуване на добитък, а Сава Ганчев притежава паспорт на името на Кольо Попов от с. Драганово, Добричко.⁷⁷ За да се снабдят с пари, те залагат личните си вещи, осигуряват оскъдни средства и достигат при Марин Атанасов в Букурещ. След известно време в Букурещ пристига Стоян Караджов, който прави проверка на паролите и нелегалните квартири и след десетина дни заедно с Генчо Стоилов тръгват за Прага. При самото преминаване на границата, което става нощно време, те се объркват, като остават с впечатление, че са минали границата. Внезапно попадат на румънски граничен патрул, който ги арестува и подкарва към заставата. С подкуп Стоян Караджов и Генчо Стоилов са освободени и преведени от самите граничари на чехословашка територия.⁷⁸ Още същата вечер двамата отиват в с. Дяково. Там Стоян Караджов запознава Генчо Стоилов с Иван Лога от с. Черни Арднов, където остават на квартира. На другия ден Караджов заминава за Прага, а Генчо Стоилов се връща обратно в Румъния в с. Халми, за да чака Иван Лога. След няколко дни Иван Лога се прехвърля на румънска територия, където свързва Генчо Стоилов с един унгарец (чието име остава неизвестно), привлечен за сътрудник на нелегалния канал. По този начин под ръководството на Стоян Караджов са намерени нови нелегални квартири, привлечени са нови сътрудници на канала в отсечката Добрич — Букурещ — Прага. От Прага нелегалните дейци, снабдявани от Стоян Караджов с фалшиви паспорти, осигурени от български студенти в Чехословакия, са изпращани за Съветския съюз.

По този начин още през лятото на 1935 г. конспиративният канал София — Варна (или Провадия) — с. Водица — с. Ботево — с. Богданово (или с. Драганово) — Добрич — Букурещ — Прага (понякога през Виена) — Москва е отново възобновен. Това има важно значение за живота на партията, за нейната болшевизация. Посредством него ЗБ на ЦК на БКП поддържа редовна връзка с ЦК на партията в страната, изпраща своите директиви, осъществява цялата си кореспонденция и особено прехвърлянето в България или изпращането в СССР на видни дейци на партията. Тази дейност твърде много се активизира в годините на новия ленински курс в партията.

През пролетта на 1935 г. ЦК на БКП, респективно завеждащият международните връзки Емил Марков, предприема проверка на нелегалния канал, която се налага поради предстоящите промени в работата на канала. Една вечер Емил Марков отива в дома на Георги Генов и му дава парола, състояща се от 32 думи, с която да се яви в с. Ботево, Варненско, при Марко Стоянов — сътрудник на нелегалния канал. При първата среща Георги Генов обърква паролата.⁷⁹ При това положение той е таксуван

⁷⁷ МРД — Варна, сп. ф., инв. № 2000. Спомени на Йордан Стоилов Дичев.

⁷⁸ ОПА — Толбухин. Инв. № 204. Спомени на Генчо Стоилов Дичев.

⁷⁹ В. Труд, бр. 212 (8721), 15. X. 1974.

за провокатор и с бягство едва предотвратява провала. Това налага нова среща, която се урежда със съдействието на Стоян Мураданларски, макар грубо да е нарушена конспирацията. На втората среща, която става след три дни, връзката с Марко Стоянов и с още двама сътрудници от базата в Добрич е осъществена. На тази среща присъства и Георги Генев. След като връзката е създадена, Марко Стоянов се връща в с. Ботево, а двамата сътрудници превеждат Георги Генев през българо-румънската граница. На румънска територия, на определена явка с парола се появяват 5 души, между които и Сава Ганчев. Георги Генев тръгва заедно със Сава Ганчев, за да проверяват останалите бази на конспиративния канал от Добрич до Прага. В Добрич те не откриват никакви пропуски.⁸⁰ В Букурещ се установяват в хотел, собственикът на който е сътрудник на нелегалния канал. Оттам ги поемат двама железничари, единият от който е началник влак. Заключени в едно купе и снабдени с фалшиви паспорти, Сава Ганчев и Георги Генев достигат румъно-чехословашката граница и слизат на граничния пункт Сату Маре. Те проверяват конспиративната база в този град и с още трима души преминават румъно-чехословашката граница, която не е охранявана.

В Прага те се настаняват на ул. «Житана» № 8, където се срещат с чешки и съветски сътрудници, поддържащи конспиративния канал. Оттам, снабдени с фалшив паспорт, Георги Генев заминава за Москва.

От извършената проверка се установява, че работата на конспиративния канал е организирана много добре и с наличните бази и сътрудници може да функционира нормално и да осъществява външнополитическите връзки на партията.

*

*

*

В годините на новия ленински курс на партията ролята и функциите на нелегалния канал значително нарастват. Документите на Политсекретариата на Коминтерна, насочени срещу лявото сектантство в България,⁸¹ провеждането на Петия пленум на ЦК на БКП през януари 1935 г.,⁸² изпращането на делегати на VII конгрес на Комунистическия интернационал през лятото на с. г., провеждането на VI партийен пленум,⁸³ изпращането на представители на ЗБ на ЦК на партията в страната за провеждане на новия ленински курс поставят нови по-отговорни задачи пред апарата, обслужващ нелегалния канал.

През август 1934 г. по предложение на ЗБ и БЛС от Политсекретариата на Комунистическия интернационал е приета резолюция «БКП във връзка със събитията на 19 май», която незабавно е изпратена по нелегалния канал на ЦК на БКП. Въпреки категоричните и убедителни оценки на Коминтерна ЦК на партията не изменя своята погрешна политическа линия, а, напротив, задълбочава грешките си. Става напълно ясно, че старото ръководство не е способно по пътя на самокритиката да изправи погрешната линия на партията.⁸⁴ При това положение Политсекретариатът

⁸⁰ В. Труд, бр. 212 (872), 15. X, 1974.

⁸¹ История на БКП. С., 1969, с. 384, 402.

⁸² БКП в резолюции и решения. С., 1953, с. 315—326.

⁸³ П а к т а м, с. 327—358.

⁸⁴ Т р. А н г е л о в а. Цит. произв., с. 213.

на Коминтерна се убеждава в необходимостта незабавно да се реорганизира ЦК на партията, като се извадят от неговия състав онези дейци, които носят най-голяма отговорност за извършените грешки. Ето защо ЗБ решава да бъдат изпратени в България Трайчо Костов, Антон Иванов, Георги Дамянов, Тодор Матанов и др.⁸⁵ По предложение на Г. Димитров през средата на януари 1935 г. в помощ на ЦК на БКП за провеждане на V пленум на партията и за промяна курса на БКП в България пристига Трайчо Костов.⁸⁶ По вина на левите сектанти той не можа да вземе участие в работата на пленума.

Трайчо Костов преминава румъно-българската граница през селата Богданово — Ботево — Водица и оттам Николай Куцаров го отвежда в Провадия. През това време каналът през Варна е затворен, тъй като в града са започнали провалите на окръжните комитети на БКП и Комсомола, предизвикани от агент-провокактор. В Провадия Трайчо Костов се установява в къщата на братята Йончо и Данаил Къневи, след което с влак заминава за София и се включват в работата на ЦК на партията.⁸⁷

Малко по-късно по поръчение на ЗБ на ЦК на партията за България се отправя Георги Дамянов, за да подпомогне ЦК на БКП за преодоляване на лявото сектантство и приемане на новия ленински курс на партията. С уредени документи в Прага той се насочва към Букурещ и Добрич. С превеждането му през румъно-българската граница е натоварен лично Стефан Славов. С подсилена охрана Ст. Славов пристига в с. Семизал (Драганово).⁸⁸ През лютата зима и тежките преходи Георги Дамянов заболява и вдига висока температура. Въпреки това, по негово настояване, те тръгват веднага при силна виелица и студ 20 градуса под нулата. Преходът се оказва много труден и рискован. Имало опасност да се натъкнат на секретен пост. През гората заедно с охраната Стефан Славов носи Георги Дамянов на ръце, а на самата граница той го взема на гръб и така преминава румъно-българската граница. Когато прескача малката рекичка, ледът се счупва и той нагазва до колене във водата и продължава да носи нелегалния функционер. С вкочанени крака Стефан Славов продължава към с. Ботево, където настанява нелегалния деец в дома на своя брат Щерю Славов. Тук са положени големи грижи, за да се възстанови здравето на Георги Дамянов.⁸⁹ След няколко дни Щерю Славов, който също работи по конспиративния канал, довежда от Варна в с. Ботево Георги Генов — сътрудник на ЦК на БКП по поддържането на нелегалния канал. Последният поема Георги Дамянов. Поради опасност от провал те не минават през Варна, а сътрудници от с. Суджаскьой (Водица) ги отвеждат

⁸⁵ Тр. Ангелова. Цит. произв., с. 213—222.

⁸⁶ Г. Димитров. Писма. С., 1962, с. 316—318. Писмо на Г. Димитров до Петър Искров (за ЗБ на БКП) за необходимостта да бъде осведомена партията относно резолюцията на Политсекретариата на ИККИ във връзка с 19-то майския преврат и да се осигури изпълнението ѝ. 11 декември 1934 г. (Мухалатка).

⁸⁷ Архив на ОК на БПФК — Варна. Лично дело на Йончо Кънев Ганев. Инв. № 1905.

⁸⁸ Пак там, инв. № 1801. Лично дело на Стефан Славов Железов.

⁸⁹ През 1953 г. Георги Дамянов пристига с другарката си на почивка във Варна. Той отива в с. Ботево и потърсва Стефан Славов, който обаче се беше преселил във Варна. В дома на Стефан Славов във Варна става трогателна среща между смелия конспиратор и активния деец на партията Георги Дамянов. Последният изразява възхищението си от всички сътрудници на нелегалния канал, като заявява, че притежават свръхчовешки сили и високо партийно съзнание. И при най-тежки зимни условия те с чест се справят с поставената им задача.

в Провадия, където престояват няколко дни в къщата на братята Йончо и Данаил Къневи.⁹⁰ След няколко дни с бързия влак Георги Дамянов заминава за София. Първата вечер в столицата той не може да създаде връзка, тъй като на определената явка лицето не се явява. При създаденото затруднение Георги Дамянов преспи в квартирата на Сава Гановски и с негова помощ създава връзка на ЦК на партията и активно се включва в борбата за преодоляване на лявото сектантство.⁹¹

През лятото на 1935 г. по нелегалния канал преминава Болеслав Бйерут — виден деец на Коминтерна и ръководител на Полската комунистическа партия. Той идва от Съветския съюз, преведен през румъно-българската граница от Стефан Славов.⁹² Неговото прехвърляне през границата създава също големи трудности. Поради дългите и тежки преходи той получава контузия на единия си крак. Стефан Славов пренася Б. Бйерут на гръб през румъно-българската граница. След като престоява няколко дни в с. Ботево, той е отведен във Варна. Тук Б. Бйерут се среща с Васил Димов и му дава ценни указания за работата на варненската база по поддържането на нелегалния канал.

От 25 юли до 20 август в Москва се провежда Седмият конгрес на Комунистическия интернационал, който въоръжи световното комунистическо движение с нова стратегия и тактика в борбата срещу фашизма и готвещата се Втора световна война. Конгресът начерта линията за сплотяване на народните маси в широк народен антифашистки фронт в национален и световен мащаб.⁹³

Повечето от дейците на БКП, определени за делегати на VII конгрес на Коминтерна, са емигранти в Съветския съюз. За делегати на конгреса са определени и партийни дейци, работещи в страната, като Енчо Стайков, Съби Димитров и др. Те пристигат нелегално във Варна, отседат в квартирата на Радка Михайлова, където престояват по-продължително време, докато се уреди прехвърлянето им в Съветския съюз.⁹⁴ През лятото на 1935 г. те заминават за СССР по морския канал заедно с десетина нелегални дейци на партията.

Важно звено в дейността на варненската база по поддържането на сухия и морския (мокрия) канал е домът на Радка Михайлова във Варна, намиращ се в близост до училище «Йордан Йовков».⁹⁵ Нейният дом е на разположение на ЦК на партията в продължение на близо две десетилетия. В него се укриват предимно членове на ПБ и на ЦК на БКП. През него многократно преминават Емил Марков, Съби Димитров, Аврам Стоянов, Енчо Стайков, Димитър Ганев, Тодор Матанов, Георги Костов, Йорданка

⁹⁰ Архив на ОК на БПФК — Варна. Инв. № 1945. Лично дело на Йончо Кънев Ганев.

⁹¹ Сава Гановски. Борбите на идеологическия фронт. Сб. «Революционна София 1891—1944». Спомени. С., 1969, с. 312.

⁹² Архив на ОК на БКП — Варна. Инв. № 1801. Лично дело на Стефан Славов Железов.

⁹³ История на БКП. С., 1969, с. 403—408.

⁹⁴ МРД — Варна, сп. ф., инв. № 1428. Спомени на Радка Михайлова.

⁹⁵ Радка Янкова Тодорова (Михайлова) е родена на 23. II. 1886 г. в гр. Малко Търново. През 1920 г. тя става член на БКП във Варна. В продължение на близо 20 години в нейния дом се укриват видни партийни дейци. Квартирата ѝ е сигурна база на заминаващите и пристигащите по нелегалния канал партийни дейци. Тя е майка на пламенния младежки ръководител Янко Михайлов — член на ОК на РМС Радка Михайлова умира на 8. III. 1971 г.

Николова, Антон Югов, Борис Тасков, Желез Йорданов и др.⁹⁶ Всички членове на ПБ и ЦК на партията, които преминават през българо-румънската граница или заминават по море за Съветския съюз, и всички, които се връщат оттам, се укриват в дома или къщата на лозето на Радка Михайлова. В тази дейност е включен съпругът ѝ Михаил Тодоров, а също и двамата ѝ сина — Мирослав и Янко Михайлови. В нейния дом партийните дейци са водени лично от Сава Ганчев.

В тази квартира през март 1934 г. след раняването му от полицията намира убежище Васил Д. Михайлов — секретар на ОК на БКП във Варна. През с. г. на път за Съветския съюз в квартирата се укрива Йовчо Колев, който заминава да следва двегодишната партийна школа в Съветския съюз.

През 1935 г. в същата квартира на път за Съветския съюз се укриват дълго време Георги Костов, Желез Йорданов и др., една част от които са преведени през българо-румънската граница, а другите заминават с моторница за СССР.

След VII конгрес на Коминтерна Енчо Стайков трябва да се завърне обратно в България, за да участва в подготовката на VI пленум на БКП, на който да изнесе един от основните доклади. Неговото завръщане се затруднява от обстоятелството, че по същото време на румънска територия беше станал провал. Това налага Енчо Стайков да се задържи в Букурещ по-продължително време, тъй като е решено той да се завърне в България по сухия канал.

От Букурещ Енчо Стайков е поет от Сава Ганчев. Двамата пристигат в Добрич и оттам с каруца достигат с. Богданово. На следваща вечер в селото идва Велико Недялков, който превежда Енчо Стайков през румъно-българската граница.⁹⁷

През август 1935 г. по поръчение на ЗБ на ЦК на партията в България идва Станке Димитров — Марек във връзка с подготовката на VI партийен пленум за окончателното възприемане на новия ленински курс на партията. От Москва той заминава за Прага, където е посрещнат от Стоян Караджов. Последният му урежда фалшив паспорт и му взема билет I класа по жп. линия Прага — Виена — Букурещ. Станке Димитров проявява изключителна скромност и пестеливост на партийните средства. Като научава, че му е взет билет I класа, той изразява несъгласие и възмущение, като обвинява Стоян Караджов в разточителство на оскъдните партийни средства, макар че последният взема такъв билет за по-голяма сигурност, тъй като в I класа румънската полиция прави по-редки проверки.

От Букурещ Станке Димитров е прехвърлен в Добрич, където престоява три дни, укриван от Цонко Стефанов.⁹⁸ Един неделен ден Цонко излиза на разходка с цялото си семейство, за да не бъде подозрян от полицията. Заедно с тях излиза и Станке Димитров. На една от главните улици ги срещат агенти, но смелите конспиратори запазват самообладание. На шосето за Варна Станке Димитров е поет от други куриери, обслужващи канала, и преведен през румъно-българската граница. От с. Ботево през с. Суджаской (Водица) и Провадия за София Станке Димитров е придружаван от Сава Ганчев.⁹⁹

⁹⁶ МРД — Варна, сп. ф., инв. № 1428. Спомени на Радка Михайлова.

⁹⁷ В. Труд, бр. 212 (8721) от 15 октомври 1974 г.

⁹⁸ ОПА — Толбухин. Инв. № 235. Спомени на Цонко Стефанов Цонков.

⁹⁹ Архив на ОК на БПФК — Варна. Инв. № 1905. Лично дело на Йончо Кънев Ганев.

В България Станке Димитров престоява повече от година. Той взема ръководно участие в работата на VI партийен пленум, а след това подпомага ЦК на партията за претворяване в живота решенията на пленума.

През есента на 1935 г. по нелегалния канал преминава Трайчо Костов на път за Съветския съюз. Той е придружен от още един нелегален. От българо-румънската граница ги поемат Сава Ганчев и Генчо Стоилов.¹⁰⁰ Нелегалните преспиват в дома на Йордан Стоилов, а след това продължават за Букурещ, придружени от Марин Атанасов — отговорник на базата в Букурещ. Той замества проваления преди няколко месеца Цонко Стефанов. Марин Атанасов заминава за Добрич и взема два куфара от дома на Йордан Стоилов — багаж на Трайчо Костов и другия нелегален.¹⁰¹

С фалшив паспорт Трайчо Костов заминава по канала през Прага — Виена и успешно пристига в СССР. Другият нелегален тръгва с турски паспорт, но тъй като не знаел турски език, е заловен от румънската полиция в Плоещ и осъден на 8 години строг тъмничен затвор.¹⁰²

В края на 1935 г. по решение на ЗБ на партията Вълко Гочев заминава за Москва, а в Прага като представител на пункта на ЗБ е изпратен Антон Недялков — Володин.¹⁰³ Само петнадесет дни след неговото пристигане става провал и той е арестуван от чехословашката полиция. В него намират 90 000 чехословашки крони — партийни пари. По нареждане на ЗБ Вълко Гочев отново се връща в Прага и заедно със Стоян Караджов се заемат със спасяването на Антон Недялков. С помощта на Чехословашката комунистическа партия и личната намеса и на Секанина и Щерн — дейтели на ЧКП — се създава легендата пред властта, че заловените чехословашки крони са на МОПРа, която тогава беше легална организация в Чехословакия. Повежда се дело срещу властта от името на МОПРа, което е спечелено. Парите са върнати, а Антон Недялков е депортиран в СССР. За отговорник на пункта на ЗБ в Прага отново е върнат Вълко Гочев.

През есента на 1936 г. Станке Димитров се завръща в Москва, минавайки обратно по нелегалния канал. Няколко дни преди това Йордан Стоилов е уведомен писмено от ЦК на партията. От своя страна той извършва подготвителна работа, като уведомява Тодор Лазаров от с. Опанец, Добричко. На определената дата и явка Тодор Иванов преминава румъно-българската граница, поема Станке Димитров и го превежда на румънска територия, като го укрива в собствения си дом.¹⁰⁴ На другия ден Генчо Стоилов с баща си Стоил Дичев завеждат с конска каруца Станке Димитров в дома на Йордан Стоилов (техен син) в Добрич. Тук той престоява една седмица, обменя валута, закупува си някои лични вещи, подготвяйки се за път. В обикновени лични разговори Станке Димитров проявява голям интерес към положението в Добруджа, дейността на Добруджанската революционна организация и пр.¹⁰⁵

След една седмица Станке Димитров заминава за Букурещ, придружен от Марин Атанасов. От Букурещ до Прага той е съпроводен от Генчо Стоилов. В Прага Стоян Караджов му урежда заминаване за Съветския съюз през Виена.

¹⁰⁰ ОПА — Толбухин. Инв. № 204. Спомени на Генчо Стоилов Дичев.

¹⁰¹ МРД — Варна, сп. ф., инв. № 2000. Спомени на Йордан Стоилов Дичев.

¹⁰² ОПА — Толбухин. Инв. № 204. Спомени на Генчо Стоилов Дичев.

¹⁰³ ЦПА, ф. 3, оп. 4, а. е. 453, л. 54.

¹⁰⁴ МРД — Варна, сп. ф., инв. № 2000. Спомени на Йордан Стоилов Дичев, с. 48—49.

¹⁰⁵ П а к т а м.

През 1936 г. по нелегалния канал през Прага — Букурещ за България е изпратен от ЗБ на ЦК на БКП и Петко Кунин. Той идва със задачата да помогне на ЦК на партията за прилагане решенията на VI пленум на БКП, за тържеството на новия ленински курс. Той пристига в Румъния в качеството си на сръбски поданик, но румънските гранични власти го проследяват. Наближавайки букурещката гара Петко Кунин облича други дрехи, оставя двата си куфара на багаж и изчезва от погледа на полицията.¹⁰⁶ Той успява да се свърже с Никола Атанасов — брат на Марин Атанасов.¹⁰⁷ Явката му е дадена преди тръгване от Трайчо Костов и при случай на опасност да я използва. По това време в Букурещ се намира Генчо Стоилов — активен сътрудник на нелегалния канал и отговорник на базата в Добрич. Заедно с Петко Кунин те пристигат в Добрич и се укриват в дома на Йордан Стоилов. Тук Петко Кунин престоява цяла седмица, докато се подготви прехвърлянето му на българска територия. С каруцата на Тодор Миланов от Добрич Йордан Стоилов повежда Петко Кунин към румъно-българската граница. В проливен дъжд те достигат до един дол — целият наводнен и непроходим с конска каруца. Те отпрягат конете и качени на тях, успешно преминават на другия скат, където ги чакат на определената явка Тодор Иванов и Иван Стоилов. Последните поемат Петко Кунин и го превеждат през румъно-българската граница.

През пролетта на 1936 г. през нелегалния канал преминават Йорданка Николова и Йовчо Колев (бивш секретар на ОК на БКП във Варна), завършили двегодишна партийна школа в Москва.¹⁰⁸ От Букурещ Марин Атанасов ги довежда в Добрич, където са настанени в нелегална квартира. За по-голяма сигурност те променят няколко нелегални квартири. Една вечер, след като е уредена връзката на българска територия, с каруцата на Тодор Миланов Йорданка Николова и Йовчо Колев са откарани на 3 км до румъно-българската граница, където сътрудници от с. Богданово ги превеждат през границата, поверявайки ги на други дейци по канала от с. Ботево.

Йорданка Николова заминава на организационна работа в Пловдив, а Йовчо Колев живее няколко месеца като нелегален в дома на Радка Михайлова. В същото време той е секретар на ОК на БКП във Варна и се включва по поддържането на нелегалния канал.

В края на 1936 г. Стоян Караджов отново се завръща в Бърно, за да довърши висшето си образование, а неговата отговорна работа в задграничния пункт в Прага поемат последователно Николай Задгорски и Иван Казанджиев. През март 1937 г. по решение на ЗБ на партията Вълко Гочев заминава за Москва, заместен от Любен Ханджиев.¹⁰⁹ До започването на Втората световна война той отговаря за работата на задграничния пункт в Прага.

През време на гражданската война в Испания се използва пак нелегалният канал. През него преминават десетина български политемигранти, идващи от Съветския съюз.

¹⁰⁶ МРД — Варна, сп. ф., инв. № 2000. Спомени на Йордан Стоилов Дичев.

¹⁰⁷ Никола Атанасов Стойков е роден през 1907 г. в Добрич (Толбухин). Той е активен член на Комсомола и КПР. През 1935 г. Н. Атанасов се заселва в Букурещ и активно се включва в работата на партийния канал, като служи за главна връзка между базите в Добрич и Букурещ. През 1942 г. след един провал Н. Атанасов е арестуван от румънската полиция и убит в Кюстенджа.

¹⁰⁸ МРД — Варна, сп. ф., инв. № 2000. Спомени на Йордан Стоилов Дичев.

¹⁰⁹ А. Пашев. Цит. произв., с. 105.

Осъдените на смърт по процеса на енинската група Георги Гърбачев и Кольо Табаков с помощта на ЦК на партията отиват в София.¹¹⁰ Там престояват две седмици в нелегална квартира и в началото на май 1936 г. курьер на ЦК на БКП ги довежда в Провадия, където остават няколко дни. Сътрудниците на конспиративния канал от с. Водица с каруца ги завеждат в с. Ботево, където с помощта на други сътрудници преминават българо-румънската граница. Те преминават всички останали пунктове на нелегалния канал и достигат до Прага.¹¹¹ След известно време Георги Гърбачев и Кольо Табаков заминават доброволци в защита на Испанската република. Разбира се, главните пунктове за прехвърляне на интербригадисти са Париж и Цариград. За тази цел в Цариград ИК на Коминтерна изпраща Щерю Атанасов, български политемигрант, който урежда прехвърлянето на интербригадистите в Испания, като поддържа връзка с пунктовете в Белгия, Гърция и Югославия.¹¹² Повечето от интербригадистите, изпращани от вътрешността на страната, пътуват със средства и паспорт, осигурявани от Помощната организация, или се придвижват до Испания през нелегалния партийен канал през Драгоман — Белград — Прага — Виена — Париж.¹¹³ От Париж за Испания интербригадистите са изпращани нелегално от партийно-техническото бюро, ръководено по това време от Методи Шаторов.¹¹⁴

През юли 1937 г. в София полицията успява да разкрие техническия апарат на ЦК на БКП по поддържането на нелегалната партийна печатница.¹¹⁵ Разкрит е част от техническия апарат на ЦК на партията, като в ръцете на полицията попадат Георги Аврамов, член на ЦК на БКП и завеждащ външните връзки, Стоян Караджов, сътрудник на ЦК на партията по поддържането на нелегалните канали, Петър Трайчев и още няколко души, работещи по поддържането на нелегалния партийен канал София — Букурещ — Бърно — Прага — Москва.¹¹⁶ Полицията успява да арестува отговорника на канала Марин Бузов и други технически сътрудници, обслужващи канала.¹¹⁷ Освен това полицията разкрива шифъра на ЦК на партията. За по-голяма конспиративност при поддържането на нелегалните канали ЦК на партията си служи с трицифрен шифър и един лексикон, които по твърдение на полицията били разчетени.¹¹⁸ С цифрата 100 е определен град Прага, който е главният пункт на БКП, свързващ ЗБ на ЦК на БКП с ЦК на партията в страната. С цифрата 500 е отбелязан град Париж, който е второстепенен пункт на партията, използван предимно за прехвърлянето на интербригадисти за Испания.¹¹⁹

Конспиративният канал на ЦК на БКП, минаващ през София — Варна (или Провадия) — с. Водица — с. Ботево — с. Богданово — Добрич — Букурещ — Прага — Москва, остава незасегнат. По него не са направени никакви разкрития. Освен отговорните работници на ЦК на

¹¹⁰ И. О г н я н о в. Георги Гърбачев. Биографичен очерк. С., 1961 с. 56.

¹¹¹ П а к т а м.

¹¹² ЦПА, инв. № 2491. Спомени на Щерю Атанасов.

¹¹³ Ц. Д р а г о й ч е в а. Повеля на дълга, книга II. «Щурмът». Партиздат. С., 1975, с. 160.

¹¹⁴ П а к т а м.

¹¹⁵ ЦДИА, ф. 370, оп. 1, а. е. 534, л. 30.

¹¹⁶ П а к т а м.

¹¹⁷ П а к т а м, л. 43.

¹¹⁸ П а к т а м.

¹¹⁹ П а к т а м, л. 32.

партията Георги Аврамов, Стоян Караджов и Петър Трайчев други сътрудници не са засегнати, не са разкрити отделните бази и техническите сътрудници, обслужващи нелегалния канал. Въпреки твърденията на полицията, че са разшифровани всички шифри, явки и пароли, имената на всички ръководни партийни дейци, преминали през нелегалния канал, не последват други арести. В полицейските документи се споменава псевдонимът «Ради», под който се крие смелият конспиратор Сава Ганчев.¹²⁰ По процеса на ЦК на партията Сава Ганчев получава втора задочна присъда.¹²¹

След този частичен провал на техническия апарат на ЦК на БКП, поддържащ и нелегалните канали, Сава Ганчев минава в пълна нелегалност, за да не попадне в ръцете на полицията. Това до голяма степен затруднява работата по редовното поддържане на нелегалния канал. Въпреки големите трудности, създадени от фашистката власт, целият апарат, поддържащ конспиративния канал, се запазва. Това осигурява редовното функциониране на канала.

През пролетта на 1938 г. Сава Ганчев получава отговорната задача от ЦК на партията да организира нов нелегален канал през Румъния.¹²² За негов помощник е определен Георги Генов — дългогодишен сътрудник на ЦК на партията по техническите въпроси. Дватамата се срещат в с. Марково, Силистренско, и преминават българо-румънската граница. През април с. г. те са в Силистра, където осигуряват две нелегални квартири за новия нелегален канал. След изпълнението на тази задача предвидено е да се завърнат в България. От Силистра до с. Бабук тръгват с автомобил. Шофьорът на леката кола и друг път е използван за превозване на партийни дейци. На няколко километра извън града колата загасва поради «повреда». Слезият от колата шофьор, агент-провокактор, побягва в съседните храсти и се укрива. В същия момент мощни фарове от всички страни осветляват колата, започва непрекъснатата стрелба. Сава Ганчев и Георги Генов попадат в пълно обкръжение. Те откриват единична стрелба с пистолети, но скоро патроните им свършват. Тогава те укриват оръжието си, унищожават всички документи, които носят със себе си, като част от тях изяждат. Смелите конспиратори попадат в ръцете на румънската полиция, която прави безуспешни усилия да изтръгне с цената на тежки инквизиции и морален тормоз признания. Пред полицията Сава Ганчев и Георги Генов се държат твърдо и мъжествено. По предварително уточнена легенда те обясняват на полицията, че като емигранти в Чехия се завръщат в България и за по-направо преминават през Румъния. А на въпроса, зададен на Сава Ганчев, откъде знае румънски език, той отговаря, че баща му в миналото е работил като градинар в Румъния и оттам е научил румънски език.¹²³

След жестоките инквизиции двамата конспиратори са изведени извън града. Заставят ги само да си изкопаят гробове и ги питат какво е последното им желание. Сава Ганчев отговаря твърдо — последното ми желание е да ни предадете на редовен съд, а не самоволно да се разправяте с нас. Два дни след инсценирания разстрел Сава Ганчев и Георги Генов са изпра-

¹²⁰ ЦДИА, ф. 370, оп. 1, а. е. 534, л. 30.

¹²¹ Първата присъда — 6 години строг тъмничен затвор — Сава Ганчев получава по процеса на енинци през 1936 г.

¹²² Д. Димитров. Цит. произв., с. 30.

¹²³ П а к т а м, с. 34.

тени в Букурещ, затворени в отделни килии. Румънската сигуранца методично продължава инквизициите. Всеки ден, както са се уговорили, на ръждясалата тенекия в тоалетната Сава Ганчев пише: «Аз мълча — Савата». Ежедневно Георги Генов му отговаря: «Сава, държа се».

От прокурора домнул Стефанеску Сава Ганчев и Георги Генов разбират, че за тях се подготвя смъртна присъда — за убийство на жандармерист и за шпионаж на чужда държава. Скоро в тяхната килия изпращат един криминален затворник, който с откуп успява да излезе от затвора. По него Сава Ганчев изпраща писмо до своята съпруга и бойна другарка Мария Трайчева, като ѝ обяснява, че се намират задържани в Кюстенджа и им искат смъртни присъди.

След известно време, малко преди да се гледа делото, Мария Трайчева пристига в Кюстенджа. По поръчение на ЦК на БКП тя организира защита на подсъдимите български революционери. За адвокати тя наема двама бивши военни прокурори от Букурещ. С добре подготвена защита и със солиден подкуп Кюстенджанският военен съд осъжда на една година Сава Ганчев и Георги Генов за нарушаване на държавните граници.

През юли 1939 г., след като излежават присъдите си, Сава Ганчев и Георги Генов са предадени на българските власти. На гара Ботево, Варненско, няколко български полицаи посрещат двамата конспиратори и ги откарват във Варна. След продължителни инквизиции, които не довеждат до никакви признания, фашистката власт изпраща Сава Ганчев в сливения затвор, за да излежи старите си присъди.¹²⁴

През пролетта на 1940 г., след двегодишни инквизиции и тежък затворнически режим, Сава Ганчев излиза на свобода. Няколко дни след това той възстановява връзките си с ЦК на партията. С още по-голяма устременост и партийна страст Сава Ганчев отново се включва в работата по поддържането на нелегалните канали. За да се легализира пред полицията, той започва да работи като пласьор на одеколон към бръснарската кооперация на ул. «Триадица» — София.

До края на 1940 г., когато прекъсва работата на конспиративния канал, Сава Ганчев остава твърд и последователен боец на своя партийен пост. Поради разрастването на Втората световна война и прекъсване на нелегалните връзки със страните от Западна Европа поддържането на нелегалния партийен канал става невъзможно. Той престава да функционира. Новите условия поставиха пред партията още по-отговорни задачи, за чието изпълнение се включиха всички сътрудници на нелегалните партийни канали.

Конспиративният партийен канал, който е възобновен през 1931 г., минаващ през София — Варна (или Провадия) — с. Суджаскьой (Водица) — с. Ботево — с. Богданово (Богдан) — Добрич (Толбухин) — Букурещ — Прага — (за известно време Виена) — Москва, продължи да функционира до 1940 г. Въпреки частичните провали, които стават на румънска и българска територия, работата по превеждането на нелегални партийни дейци и обратно се осъществява успешно. Това се дължи на самоотвержеността, на изключителната твърдост и последователност на неговите ръководители и сътрудници като Емил Марков, Георги Аврамов,

¹²⁴ Д. Димитров. Цит. произв. с. 56.

Борис Чолаев — Роката, Стоян Караджов, Сава Ганчев, Георги Генев, Иван Мавродиев, Марин Ганев, Генчо Стоилов, Йордан Стоилов, Стефан Славов, Марин Атанасов, Цонко Стефанов, Велико Недялков и на десетки още скромни и всеотдайни сътрудници. Без да получават каквото и да е материално възнаграждение, а много често изразходвайки лични средства, при сурови нелегални условия, в студ и мраз ръководителите и сътрудниците по поддържането на нелегалния канал с чест изпълняват тази високо отговорна и рискована задача.

През така наречения сух канал (тъй като в същото време действа и мокър — морски канал) са преведени през българо-румънската граница за Съветския съюз и обратно няколко десетки видни дейци на БКП и Коминтерна. През него успешно преминават Станке Димитров — Марек, Трайчо Костов, Георги Дамянов, Никола Кофарджиев, Енчо Стайков, Димитър Ганев, Петко Кунин, Йордан Русев — Пламен (Петре Борила), Йорданка Николова, Антон Югов, Борис Копчев, Иван Георгиев, Кръстю Белев, Добри Атанасов — Орлов и десетки още ръководни партийни дейци.

Благодарение на въведената здрава партийна дисциплина и строга конспирация сътрудниците на нелегалния партийен канал преминават няколко държавни граници за Съветския съюз и обратно, успешно водят ръководни партийни дейци, запазват живота им, улесняват ги в конспиративната им работа.

Десетки партийни дейци, над чиито глави висят смъртни присъди, преминават успешно по нелегалния канал, измъквайки се от ръцете на врага. В Съветския съюз те завършват партийни школи, получават солидна марксистко-ленинска подготовка, подготвят се за революционната борба.

Посредством конспиративния канал ЦК на партията поддържаше редовни връзки със ЗБ на ЦК на БКП, намиращо се в Москва, и ИК на Комунистическия интернационал. Чрез нелегалния канал се изпращат важни директиви, писма и указания на ЗБ и ИК на Коминтерна до ЦК на партията в страната. Благодарение на тази непрекъсната нелегална връзка здравите сили на партията, подпомогнати от ЗБ и ИККИ, преодоляват лявото сектантство, загнездило се в ръководството на партията, и приемат новия ленински курс.

DER ILLEGALE PARTEIKANAL ÜBER VARNA NACH DER SOWJETUNION 1931—1939

K o s t a d i n S t o j a n o v

Z u s a m m e n f a s s u n g

Ende 1930 brach der 1928 organisierte Parteikanal zusammen. Die Tätigkeit wurde zeitweilig eingestellt. Um die Mitte des Jahres 1931 erfolgte die Erneuerung des Kanals auf Initiative des Zentralkomitees der Bulgarischen Kommunistischen Partei. Es wurden neue Stützpunkte, illegale Wohnungen und Treffpunkte geschaffen sowie andere Mitarbeiter heran-

gezogen. Nach der Wiederherstellung hatte der Kanal folgenden Verlauf: Sofia — Varna (oder Provadija) — Dorf Sudžaskjoj (Vodica) — Dorf Botevo — Dorf Bogdanovo (Bogdan), zuweilen Dorf Semizal (Draganovo) — Dobrič (Tolbuchin) — Bukarest — Prag — Wien — Moskau und zurück.

Für die Aufrechterhaltung der aussenpolitischen Beziehungen der Bulgarischen Kommunistischen Partei haben folgende Leiter und Mitarbeiter des konspirativen Kanals grosse Verdienste: Nikola Kofardžiev, Emil Markov, Georgi Avramov, Boris Čolaeu — Rokata, Stojan Karadžov, Sava Gančev, Georgi Genov, Ivan Mavrudiev, Marin Ganev, Genčo Stoilov, Marin Atanasov, Stefan Slavov, Conko Stefanov, Veliko Nedjalkov und noch zahlreiche bescheidene und selbstlose Kommunisten. Unter schwierigsten Bedingungen der illegalen Verhältnisse, bei Kälte und Frost bewiesen die Leiter und Mitarbeiter bei der Aufrechterhaltung des illegalen Kanals ausserordentliche ideelle und politische Standhaftigkeit und körperliche Ausdauer. Sie erfüllen ehrenvoll diese höchst verantwortliche und riskante Aufgabe.

Über den sogenannten «trockenen» Kanal (zur gleichen Zeit bestand auch ein Schwarzmeer-Kanal) gelangten über die bulgarisch-rumänische Grenze nach der Sowjetunion und zurück Stanke Dimitrov — Marek, Trajčo Kostov, Georgi Damjanov, Nikola Kofardžiev, Enčo Stajkov, Dimităr Ganev, Petko Kunin, Jordan Rusev — Plamen (Petre Borila), Jordanka Nikolova, Anton Jugov, Boris Kopčev, Ivan Georgiev, Krăstju Belev und Dutzende führende Parteifunktionäre.

Über den konspirativen Kanal unterhält das Zentralkomitee der Partei ständige Verbindungen mit der Auslandsvertretung der Bulgarischen Kommunistischen Partei in Moskau und mit dem Exekutivkomitee der Kommunistischen Internationale. Über den Kanal werden wichtige Direktiven, Briefe und Weisungen der Auslandsvertretung der Bulgarischen Kommunistischen Partei und des Exekutivkomitees der Komintern dem Zentralkomitee der Partei im Lande zugeleitet. Durch diese ununterbrochene illegale Verbindung überwinden die gesunden Kräfte der Partei mit der Hilfe der Auslandsvertretung der Bulgarischen Kommunistischen Partei und des Exekutivkomitees der Kommunistischen Internationale das links orientierte Sektierertum, das sich in der Parteiführung eingenistet hatte, und schlagen den neuen leninistischen Kurs ein.